

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

פרשת בלק תשע"ה

קנאות - לא בדורנו

עצת בלעם ותוצאותיה

בסיום הפגישה של בלק ובלעם אומרת התורה: "וַיִּקַּם בְּלַעַם וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב לְמִקְמוֹ, וַיְגַם בְּלַק הַלֵּף לְדַרְכּוֹ" (במדבר כד, כה). מה פירוש "וַיְגַם בְּלַק הַלֵּף לְדַרְכּוֹ"? לאן הלך? בשלמא בלעם, שבא מארם נהרים (עי' דברים כג, ה), היה צריך ללכת ולשוב למקומו. אבל בלק הלא כאן נמצא כאן היה, וא"כ מה פירוש "וַיְגַם בְּלַק הַלֵּף לְדַרְכּוֹ"? לאן היה עליו ללכת?²

יש שפירשו בזה (הוספות מכת"י המחבר שנדפסו בסוף חומש "העמק דבר"), שהכוונה היא, שבלק הלך לדרכו של בלעם. היינו, שהלך לפי עצתו של בלעם, שהורה לו את הדרך מה לעשות עכשיו, כפי שאמר לו: "לִכְּהָ אֵינְךָ... " (שם, יד). תחילה ניסה לקלל את ישראל ולא הצליח, כי הקב"ה התערב בתכניתו ומנע ממנו לקלל את ישראל, אבל הוא לא מתייאש, ועובר מיד לתכסיס אחר, שעל ידו הוא באמת מצליח לפגוע בישראל פגיעה קשה. הוא אומר לבלק: "אלקיהם של אֵלֶּה שׁוֹנְאֵי זִימָה הוּא" (סנה' קו, א), וא"כ העצה להתגבר על ישראל היא ע"י הכשלתם בזימה, שהתורה אמרה עליה: "וְלֹא יִרְאֶה כֶּף עֲוֹנוֹת דָּבָר, וְשֹׁב מֵאֲחֵרֶיךָ" (דברים כג, טו), "מלמד שהעריות מסלקות את השכינה" (ספרי שם ס' רנ"ח). אחרי סילוק השכינה מישראל, ניתן יהיה להתגבר עליהם בקלות. זוהי עצתו של בלעם לבלק³, ובדרך זו זה הוא מצליח להכשיל את ישראל כשולן גדול, גם בנשים נכריות, וגם בעבודה זרה.

למה כאן הקב"ה לא מתערב, למנוע מבנות מדין להחטיא את ישראל? כי כאן הענין קשור ליסוד הבחירה. לכל אדם יש בחירה, אם לחטוא ח"ו, או להשאר דבוק בה'. לכן כאן הקב"ה לא מתערב, וממילא בלעם מצליח. ב"ה לא הצליח להשמיד את כלל ישראל, אבל המכה היא קשה מאד. כמאה וחמישים וששה אלף איש נהרגים אח"כ ע"י דיני ישראל⁴ (עי' רש"י ורמב"ן במדבר כה, ה), ועוד עשרים וארבעה אלף מתים במגפה (שם, ט), ובסך הכל - כמאה ושמונים אלף איש, שהם "רובע ישראל"⁵ (כלשון הרמב"ן), מוצאים את מותם בפרשה הזו, והכל בגלל עצת בלעם.

ההצלחה של בלעם היתה עלולה להיות עוד יותר גדולה, לולא פינחס שקינא את קנאת ה' ועצר את המגפה. הקב"ה הרי מעיד, "פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר... הָשִׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וְלֹא כִלְיִתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹתִי" (שם, יא). לולא עשה פינחס מה שעשה, היה הקב"ה ח"ו מכלה את ישראל. עד כדי כך היתה "מוצלחת" עצתו של בלעם, שהיה בכוחה להביא את הקב"ה לכלות את ישראל.

להזהר בשמירת העינים למרות הקושי והכשלונות

מה היה הגורם למכשול הנורא שנכשלו כאן ישראל? אסור לנו לקטרג על ישראל, אבל כנראה הגורם לזה היה - אי שמירת העינים. שהרי מה עשו אותן רשעות? - "וַתִּקְרָאן לְעַם לְזַבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן" (שם, ב). ופירשו חז"ל, שערומות פגעו בהן (סנה' קו, א). זה מצידן. אבל מצד ישראל - העינים שלא נזהרו וראו זאת, הן אלו ש"מצליחות" להביא את החורבן הגדול. אולי "וַתִּקְרָאן" הוא גם מלשון מקרה, כי

ישראל ודאי לא היו הולכים בכוונה כדי להסתכל; אבל כשקורה המקרה ונתקלים בזה - קשה להתגבר, ומתוך האונס באו גם לרצון, והדרדרו מזה עד עבודה זרה ועד לקיחת נשים נכריות. ההתחלה היתה פחות או יותר באונס, אבל כשלא נזהרים - באים מתוך האונס גם לדברים אחרים. לכן נענשו בעונש כבד כל כך.

במציאות של ימינו, קשה מאד להזהר בשמירת העינים. מי שהולך ברחוב, כמעט לא יתכן שלא יתקל במראות אסורים. מה צריך בכל זאת להשתדל? - שלא לבוא מתוך אונס לרצון. וגם אם נכשלים לפעמים ברצון, זו אינה סיבה להכשל פעמים נוספות. אפילו אם מתוך מאה פעמים מצליחים למנוע פעם אחת בלבד - גם זה כדאי. מה שאפשר למנוע, צריך למנוע⁶.

אחת הבעיות בכל עבירה שעוברים עליה כמה פעמים היא, ש"כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה, נעשית לו כהיתר" (יומא פו, ב); הוא כבר לא מרגיש את חומרת הדבר! לפחות על ענין זה צריך להתגבר. לא להגיע למצב שנעשית לו כהיתר. מה שנכשלתי נכשלת, וצריך לעשות תשובה, אבל זו אינה סיבה להכשל עוד.

הרי מה קורה למי שמחליט שלא להזהר עוד מעבירה מסוימת? אומר הפסוק: "למען ספוט הַרְוֵה אֶת הַצְּמִיחָה" (דברים כט, יח) - "בדיל לאוספה ליה חֲטָאֵי שְׁלוֹתָא עַל וְדְנוֹתָא" (אונקלוס). כלומר: כל זמן שאדם מחליט שבעצם הוא נזהר, והוא משתדל שלא להכשל, אז למרות שִׁפְהָ ושם הוא נכשל ברצון, אין דנים אותו אלא על מה שעשה ברצון. אבל ברגע שאדם מחליט: "מעבירה זו אינני נזהר יותר", אז גם אם נכשל בשוגג, ואפילו קרוב לאונס, ה' דן אותו גם על השגגות של עבירה זו. כדאי א"כ להשתדל מאד, לא להגיע למצב הזה, של "נעשית לו כהיתר". גם אם נכשלים, להשתדל שלא להכשל עוד. וגם אם קרוב לוודאי שאכשל, להשתדל לפחות שזה לא ימשוך את הלב שלי יותר מדי. "וְלֹא תתוורו אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" (במדבר טו, טז). גם אם העינים רואות מה שרואות - לא לתור אחריהן. לא ללכת שבי אחרי המראות שאנו רואים.

אחת העצות להמנע מראיות אסורות, היא להשתדל לחשוב בדרך בעיני תורה ויראת שמים⁷. על ידי זה יצליח בס"ד לשמור על קדושת וטהרת המחשבה, ואז יזכוהו ויסייעוהו מן השמים שלא להכשל בדברים המטמאים את המחשבה. עצה זו יעילה גם למי שכבר נכשל בהסתכלות אסורה, למנוע את ההרהורים הרעים שבאים בעקבותיה, וכפי שכותב הרמב"ם: "אין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה" (הלכ' אסורי ביאה פכ"ב הכ"א). ועל כן, "אם יבוא לו הרהור - יִסִיעַ לְבוֹ מְדַבְרֵי הַבַּיִת לְדַבְרֵי תוֹרָה, שֶׁהֵיא 'אֵילַת אֲהָבִים וַיַּעֲלֵת חַן'"⁸ (משלי ה, יט; רמב"ם שם פכ"א הי"ט), וממילא היא מבטלת מחשבות רעות והרהורים רעים, "מפני שלבו פונה מדברי הבאי לדברי האמת, שהן אוחות לבב הקדושים" (רמב"ם שם הכ"ד)⁹. העצה למי שנכשל דומה א"כ לעצה למי שעוד לא נכשל.

פינחס נתכהו רק אחרי ששם שלום בין השבטים

בערבות מואב, מה שהציל את ישראל זו קנאות של פינחס.

ומתווך בין הקב"ה לכנסת ישראל כביכול, ולכן לא נתרצו שיהיה כהן. אבל כשראו שהוא שם שלום בין השבטים, ראו שהוא לא כ"כ קנאי, אלא איש שלום, ואז הסכימו שיהיה כהן.

רש"י מביא בפרשת מטות, כשמושה שולח חלוצי צבא להלחם במדין, פינחס משמש שם כמושח מלחמה (רש"י במדבר לא, ו). לפי מי שאומר שפינחס לא נתכהן עד ששם שלום בין השבטים, קשה, הרי מושח מלחמה חייב להיות כהן (עי' דברים כ, ב ורש"י שם), וא"כ איך מינו את פינחס למושח מלחמה בטרם נתכהן? אמנם רש"י נקט בפירושו לתורה כמאן דאמר שפינחס נתכהן משהרג את זמרי (רש"י במדבר כה, ג), אבל לפי המאן דאמר השני, שפינחס נתכהן רק משעשה שלום בין השבטים, קשה לכאורה, איך נתמנה למושח מלחמה? - כמדומני יש שפירושו, שאמנם לכהן שעובד במשכן לא קבלו את פינחס, אבל למושח מלחמה - לזה הוא דוקא מתאים. שם צריך אדם קנאי. לכן למושח מלחמה הסכימו שפינחס יהיה, רק לא לכהן שעובד באהל מועד. לזה לא הסכימו, עד ששם שלום בין השבטים (עי' כעין זה ב"דעת זקנים" שם, בסוף דבריהם).

קנאותו של אליהו

בחז"ל יש מאן דאמר שפינחס זה אליהו (פרקי דר"א פמ"ז, הובא ברש"י ב"מ קיד, ב ד"ה לאו כהן מר; ועי' תרגום יונתן שמות ו, יח). אליהו אח"כ שוב מקנא קנאת ה' צ-באות. מקנא בהר הכרמל, הורג את נביאי הבעל, וזוכה להוריד אש מן השמים, שכולם יראו שהאש אכלה את הקרבנות ואת המזבח ואת כל מה שהיה שם (מל"א יח). עושה קידוש השם גדול. אח"כ הוא הולך לעמוד לפני ה' בהר סיני (שם יט, ח), במקום שמושה רבינו עמד (רש"י שם ט, ט) וה' שואל אותו: "מה לך פה אלהיו?" והוא אומר: "קנא קנאתי לה' אלקי צ-באות". פעמים ה' שואל אותו, ופעמים הוא עונה את אותה התשובה. כיון שכך, ה' אומר לו: "לך שוב לדרךך... ואת אלישע בן שפט מאכל מחולה תמשח לנביא תחתיך" (שם טו-טז). למה? - כי אתה כבר לא יכול להיות נביא! אתה יותר מדי מקנא. "לעולם אתה מקנא" (פרקי דר"א סוף פכ"ט). הקב"ה לוקח את אליהו מהעולם הזה, מביא אותו לשמים ברכב אש וסוסי אש (מל"ב ב, יא), ואלישע נהיה נביא תחתיו. למרות כל קידוש השם שעשה, בכל זאת ה' לא מרוצה שהוא תמיד רק מקנא.

חז"ל אמרו עוד, שבגלל שאמר "כי עזבו ברייתך בני ישראל" (מל"א יט, י), אמר לו הקב"ה: "חייך שאין עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך" (פרקי דר"א סוף פכ"ט). הוא חייב לבוא לכל ברית מילה, ולראות שלא עזבו את הברית. ב"ה אנו עדין מקיימים ברית מילה. הקב"ה טוען שאליהו יותר מדי קנאי, למרות שהשבטים כבר הסכימו מזמן שיהיה כהן כששם שלום בין השבטים. אם נאמר שפינחס זה אליהו, אולי יש לומר שמה שהכריע את הכף נגד אליהו, הגם שאיננו יכולים ח"ו לדון את אליהו, אבל בכל זאת היה עוד מעשה אחד שאולי בגללו נאמר לו שהוא מדי קנאי, והוא המעשה עם יפתח. יפתח נדר נדר לפני שייצא למלחמה בבני עמון, ואמר: "והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מגני עמון - והיה לה' והעליתו עולה" (שופטים יא, לא). אחרי המלחמה, "ויבא יפתח המצפה אל ביתו - והנה בתו יצאת לקראתו בתפים ובמחלות... והיה קראתו אותה, ויקרע את בגדיו ויאמר: אהה בתי, הקרע הקרעתי, ואת היית בעקרי, ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב" (שם לד-לה). בלית ברירה, יפתח מקריב אותה לעולה. האמת היא, ששבועה להרוג אדם היא שבועת שוא, ואינה חלה כלל (עי'

"פינחס בן אלעזר בן אהרן הפכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם, ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי" (במדבר כה, יא). לולא עשה פינחס מה שעשה, היה הקב"ה ח"ו מכלה את ישראל. הזכות של פינחס, "אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל" (שם, יג), היא זכות שעומדת לנו לעולם. "ראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם" (סנה' פב, ב). ובכל זאת, אנו איננו יכולים לנהוג כפינחס, ללכת בקנאות. אם נחליט ללכת בקנאות, נצטרך קודם כל ללכת בקנאות כלפי עצמנו, על כל הדברים שנכשלנו בהם. קנאות א"כ איננה הדרך בשבילנו.

אפילו פינחס עצמו, חז"ל הרי אמרו, שבהתחלה השבטים היו מבזים אותו על מה שעשה: "הקראיתם בן פוטי זה, שפיטם אבי אמו (יתרו) עגלים לעבודה זרה, והרג נשיא שבט מישראל"!? (רש"י במדבר כה, יא) לא האמינו שעשה לשם שמים; ומי שאינו פועל לשם שמים - אסור שיפעל מכח ההלכה ש"קנאים פוגעים בו". רק מי שמקנא קנאת ה' טהורה ונקיה מכל חשבונות אישיים, רשאי להתנהג כן. אבל הקב"ה העיד, שפינחס כן עשה לשם שמים; לא פעל כבן יתרו, אלא כ"בן אלעזר בן אהרן הפכהן" (במדבר כה, יא), "משיב חמה בן משיב חמה" (סנה' פב, ב). הוא פועל לשם שמים, כדי להשיב חמה מעל בני ישראל.

גם לגבי השכר שקיבל פינחס - "והיתה לו ולזרעו אחריו פרית כהנת עולם" (במדבר כה, יג), שנתמנה להיות כהן (רש"י שם) - יש דעה בגמרא, שלא נתכהן בפועל עד ימות יהושע. אמנם בזכות מעשה הקנאות שעשה זכה לכהונה, אבל להכנס לכהונה בפועל לא זכה עד שעשה מעשה הפוך מקנאות, מעשה של השכנת שלום - ששם שלום בין השבטים¹⁰ (זבחים קא, ב). מה היה המעשה? - כשעברו בני ישראל את הירדן להכנס לארץ, עברו אתם חלוצי צבא של שבט ראובן, שבט גד, וחצי שבט מנשה, לסייע להם במלחמת כיבוש הארץ. כשסיימו לכבוש, חזרו בני ראובן גד וחצי מנשה לארצם שבעבר הירדן המזרחי, ובדרכם בנו מזבח גדול בגלילות הירדן. כשישראל שמעו על כך, חשדו בהם שרצונם היה לייסד מזבח חדש לעבודת ה' במקום המזבח שבמשכן, וחשבו לצאת למלחמה נגדם, אך בטרם יצאו להלחם בהם, שלחו אליהם את פינחס ועשרה נשיאים עמו לשמוע מהם הסבר על המעשה אשר עשו, ובני גד ובני ראובן הסבירו, שלא כדי להקריב קרבנות בנו את המזבח הזה, אלא רק לעד ולאות לדורות עשו אותו, להעיד על יושבי עבר הירדן, שגם להם יש חלק ונחלה במזבח ה' שבמשכן, "ולא יאמרו בגניכם מחר לבגינו, אין לכם חלק בה" (יהושע כב, כז). "וישמע פינחס הפכהן ונשיאי העדה... את הדברים אשר דברו בני ראובן ובני גד ובני מנשה, וייטב בעיניו" (שם, ל). שמע את טענות בני גד ובני ראובן והסכים איתם, וישם שלום בין השבטים, ואז נתכהן, כפי שמרומז בפסוקים. [שכשהלך לדבר עמם, נאמר "וישלו... את פינחס בן אלעזר הפכהן" (שם, יג), ייחס הכתוב את הכהונה לאלעזר¹¹; ולאחר ששמע פינחס את דבריהם נאמר "וישמע פינחס הפכהן... את הדברים" (שם, ל). ייחס אותה אל פינחס עצמו]. התוספות מבארים, שגם לדעה זו, פינחס נתכהן כבר כאן, לאחר שהרג את זמרי, אלא שעדין היה צריך "להלבישו" (בגדי כהונה) ולמשחו¹² (בשמן המשחה) ולחנכו (במנחת חינוך¹³)... ושמה לא נתרצו לו כל ישראל באותה שעה, מפני שהרג נשיא שבט, עד ששם שלום בין השבטים בימי יהושע, ואז נתרצו לו והלבישוהו ומשחוהו וחנכוהו" (תוס' זבחים קא, ב ד"ה הוא). כנראה חשבו בתחילה שהוא קנאי מדי, וכהן הרי צריך להיות איש רצון, שמרצה את העם לקב"ה,

לא מחל כל צד על טענותיו, גם אם הן צודקות לדעתו, כדי להציל נפש מישראל? וכי אין פקוח נפש דוחה את כל השקולים הנ"ל? למעשה, "בין דין לדין (=בין זה לזה), אבדה הנערה ההיא... ושניהם נענשו בדמיה" (כ"ד ס, ג). "יפתח מת בנשילת אברים, בכל מקום שהיה הולך בו היה אבר נישול הימנו והיו קוברין אותו שם, שנאמר: "וַיִּמַת יַפְתָּח הַגְּלָעָדִי וַיִּקָּבַר בְּעָרֵי גְלָעָד" (שופטים יב, ז), 'בעיר גלעד' לא נאמר, אלא 'בערי גלעד', כי נתפור גופו ונקבר בכמה מקומות, וזה הוא מידה כנגד מידה, שלא הציל את בתו אלא הקריבה לעולה, שנאמר בה: "וַיִּנְתַּח אֶתָּה לְנִתְחִיָּה" (ויקרא א, ו), ופינחס נענש "שניטלה ממנו רוח הקדש, שנאמר: "וּפִינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר נָגִיד הָיָה עֲלֵיהֶם" (דברים ט, כ). 'הוא נגיד עליהם' אין כתיב כאן, אלא 'נגיד הָיָה'; "לְפָנַי ה' עֲמוֹ" (שם). וגם זה היה במידה כנגד מידה, כי נטילת הנבואה מנביא שטעם טעם נבואה, קשה לו כמיתה. [אמנם לדעת מי שסובר ש"פינחס הוא אליהו" צריך לומר שהנבואה חזרה אליו לאחר כמה מאות שנים, בימי אחאב. אבל במשך מאות שנים נסתלקה ממנו רוח הקודש, וגם זה עונש חמור מאד]. אסור לנו לדבר על יפתח, "יפתח בדורו כשמואל בדורו" (ר"ה כה, ב; רש"י דברים יט, ז), ועל אחת כמה וכמה שאסור לנו לדבר על פינחס. אבל חז"ל, הם הרי מוסרים לנו, מה היו השיקולים של יפתח ופינחס, שסרבו ללכת זה אל זה.

אם פינחס זה אליהו, אולי המעשה הזה הוא שהכריע, שהקב"ה אומר לאליהו שהוא מקנא יותר מדי. אמנם עיקר כוונתו היתה לקנא לכבוד הכהונה ולכבוד הנבואה, לא לכבוד עצמו, אך בכל זאת חז"ל קובעים שהיה צריך לוותר על כבוד הכהונה והנבואה בשביל להציל את בת יפתח, ולא הציל. אולי זה הכריע את הכף אצל הקב"ה, שהוא כבר לא מתאים להיות נביא.

קנאות - לא כשיטה קבועה

ראינו אם כן, שגם דבר שכשלעצמו הוא חיובי - כמו הקנאות של פינחס, שהצילה את כלל ישראל, והקב"ה שיבח אותה ונתן לפינחס שכר עבודה - בכל זאת צריך שיהיו לו גם גבולות. צריך לדעת גם לרחם, לא להיות קנאי בלי גבול. ההנהגה העיקרית צריכה להיות, שאדם יהיה סבלן ורחמן. נכון שלפעמים צריך לאחוז במדת הקנאות, כמו במעשה של זמרי, אבל לעשות מזה שיטה, תמיד ללכת בדרך של קנאות - לזה הקב"ה לא הסכים. גם אם הקב"ה הסכים עם הוראת השעה של אליהו להקריב בבמה בשעת איסור במות (יבמות ז, ב), ועשה נס גלוי כל כך ע"י אליהו להוריד אש מן השמים וכל מה שהיה שם, אעפ"כ, שזו תהיה הדרך - הקב"ה לא הסכים¹⁵. אמר שאליהו מקנא מדי, וצריך להחליף אותו בנביא אחר. נכון שבדברים הנוגעים לכבוד שמים אסור לוותר ואסור להיות פשרן, אבל גם לא ללכת בקנאות. צריך לעמוד על כבוד ה', לא לוותר על כבוד ה', אבל לא בדרך של קיצוניות ולא בשנאה לאחרים שלא הגיעו ולא זכו לעבודת ה', אלא בדרך של קירוב, לא של דחיה. ובפרט בדורנו, שהחזון איש כבר הן לומר, שהרשעים והכופרים של דורנו מצוה לאהוב אותם, ואסור לשנאם, כי גם ברשע גמור קיים הלאו של "לֹא תִשָּׂא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְכָךָ" (ויקרא יט, ז) כל זמן שלא הוכיחו אותו, וכיון שבדור הזה אין מי שידע להוכיח [כפי שאומרים חז"ל בגמרא (ערכין טז, ב)], נמצא שרשעי דורנו נמצאים תמיד במצב של לפני תוכחה, ואסור לשנאם ("מרגיאת טבא" שבסוף ספר "אהבת חסד" של החפץ חיים, אות י"ז. והוא גם בחזו"א אה"ע סי' קי"ח ס"ק ו'), ודיינין להו כאנוסין, לא כמזידין (חזו"א שם)¹⁶.

שו"ע יו"ד סי' רל"ח ס"ה וסט"ז). אבל יפתח לפי טעותו חשב, שהיות וכתוב "כָּל חָרָם אֲשֶׁר יָחַר מִן הָאָדָם לֹא יִפְדֶּה, מוֹת יוֹמָת" (ויקרא כז, כט), והרמב"ן מסביר שהכוונה היא "שְׁפָל מְלֶךְ בִּישְׂרָאֵל או סנהדרי גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטים, אם יחרימו על דבר, העובר עליו חייב מיתה", אם כן כפי "שחרם נגיד ישראל חל וקיים להמית העובר על חרמו, כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאיש או אנשים זבח¹⁴ - יחול הנדר", ולכן סבר יפתח שנדרו מחייב אותו להקריב את בתו לעולה (רמב"ן שם).

אלא שסוף סוף היתה כאן טעות. הטעות היתה, שיפתח "לא ידע כי חרם המלך והסנהדרין חל על המורדים לכולתם, או על העובר גזירתם ותקנתם. אבל לחול הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה' - חס וחלילה!" (רמב"ן שם) כלומר, אילו היה יפתח גוזר "היום אל יצא איש מפתח ביתו!" ובתו היתה יוצאת מפתח הבית - אז היתה באמת חייבת מיתה, כי עברה על גזרת המלך. אבל יפתח לא אמר כך. הוא לא גזר שום איסור. הוא רק נדר, שמי שיצא מדלתי ביתו יהיה קרבן לה'. וזאת - אין בסמכותו (אם היוצא אינו ראוי לקרבן). ולכן נדרו לא חל כלל, לחייב אותו להקריב את בתו לעולה.

אבל עדיין קשה מאד: גם אם סבר יפתח שנדרו מחייב אותו לשחוט את בתו לעולה, וכי לא שמע מעולם על התרת נדרים?! מדוע לא נשאל על נדרו כדי להציל את בתו? אמנם פתח הלכה באמת אל הסנהדרין, ובקשה מהם למצוא פתח לנדר אביה, והסנהדרין לא מצאו פתח לנדר (תנחומא בחוקותי סי' ז), אבל עדיין היה ליפתח מה לעשות. היה יכול לעלות למעלה בקודש, ללכת אל גדול הדור, אולי הוא ימצא דרך להתיר את הנדר. מי היה גדול הדור? - פינחס! נכדו של אהרן הכהן, ותלמידו של משה רבינו! הוא היה כבר זקן מאד, בן למעלה משלש מאות שנה (כפי שנראה להלן), אבל עדיין היה חי (ע"י שופטים כ, כח). יפתח היה צריך ללכת אפוא אל פינחס שיתיר לו את הנדר.

אבל יפתח לא רואה לנכון ללכת אל פינחס. למה? "אמר יפתח: אני מלך, ואלך אצל פינחס?"...! (ויקרא לו, ד) - הוא מרגיש פגיעה בכבוד המלכות אם יטריח את עצמו אל פינחס. הוא מצפה שפינחס יבוא אליו, ולא שהוא ילך אל פינחס. [אמנם ההלכה היא, ש"כל העם באים אל המלך בכל עת שירצה, ועומדים לפניו ומשתחוים ארצה, ואפילו נביא עומד לפני המלך ומשתחוה ארצה... אבל כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה, ואינו עומד לפניו, אלא המלך עומד לפני כהן גדול" (רמב"ם הל' מלכים פ"ב ה"ה), וא"כ מן הדין היה שיפתח ילך אל פינחס שהיה כהן גדול, ולא להפך, אך כנראה נתעלמה מיפתח לפי שעה הלכה זו].

אבל גם על פינחס יש טענה. פינחס ידע על נדרו של יפתח. או מפני שסיפרו לו, או מפני שהיה נביא וידע בנבואה. מדוע א"כ לא הלך הוא אל יפתח כדי להציל נפש מישראל? אמנם היו לו טענות. ראשית, הוא כהן גדול, וכבר ראינו שההלכה היא שהמלך הוא זה שצריך לבוא אל הכהן הגדול, ולא להפך. חוץ מזה, פינחס הרבה יותר זקן מיפתח. הרי ממלחמת סיחון שהיתה בזמן משה רבינו (שאו כבר היה פינחס בעולם) ועד מלחמת יפתח בבני עמון עברו כשלוש מאות שנה! (שופטים יא, כו) פינחס מבוגר א"כ מיפתח במאות שנים! בנוסף לכך הוא גם תלמיד חכם יותר גדול ממנו. הוא למד תורה מפי משה רבינו בכבודו ובעצמו. פינחס רואה א"כ פגיעה בכבוד התורה, בכבוד הנבואה ובכבוד הכהונה, אם הוא ילך אל יפתח במקום שיפתח יבוא אליו.

ובכל זאת, הרי על כף המאזנים מוטלת נפש בת ישראל. מדוע

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

הנביא אומר: "שְׁמְרוּ מִשְׁפָּט, וְעֲשׂוּ צְדָקָה" (ישעיהו נו, א). ואפשר לפרש כך: עֲשׂוּ צדקה עם אחרים, ואת המשפט - שְׁמְרוּ לעצמכם... "שְׁמְרוּ מִשְׁפָּט". בדרך הזאת אדם יוכל לפעול שכל ישראל יחזרו בתשובה, וצום הרביעי יהיה לששון ולשמחה במהרה בימינו, אמן.

1. ואין לומר שהכונה היא ששב לביתו. דא"כ היה לכתוב לומר "וגם בלק שב לביתו". ומדקאמר "הלך לדרכו", משמע שהלך לאיוושהי דרך.
2. ובאמת יש שפירושו מחמת שאלה זו, דכשם שבלעם שב למקומו בבושה וכלימה, כי לא הצליח לקלל את ישראל, כך גם בלק הלך לדרכו לְמַדְּךָ בְּחַרְפָּה וכו'. שהרי בלק מנסיכי מדין היה, ולא מינוהו למלך מואב אלא לצורך שעה, להלחם עם ישראל (רש"י במדבר כב, ד ד"ה בעת ההיא), וכיון שנכשל המהלך עם בלעם, הגיעו המואבים למסקנה שלא יפיקו שום תועלת מבלק, והעבירוהו ממלכותו, והלך ושב למדין (באר בשדה).
3. כפי שמפורש בפר' מטות לגבי בנות מדין: "הֵן הָנָה הָיוּ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר לְעַם, לְמִסַּר מַעַל בְּה' עַל דְּבַר פְּעוֹר, וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה בְּעֵדַת ה'" (במדבר לא, טז).
4. כן דעת רש"י. ואולם הרמב"ן מקשה על כך ומסיק, שכך באמת היה צריך להיות מנין ההרוגים לפי מה שצוה ה' מתחילה, לדון ולהרוג את כל הנצמדים לבעל פעור. ואולם בפועל, בזכות קנאותו של פנחס נתבטלה הגזרה, "ולא נידון אחד מכל העם ביד השופטים", אלא מתו ע"י ה' במגפה, והנשארים - "השמידם ה' אחר כן, טרם עָבְרָם את הירדן". [שהרי עוד בטרם נכנסו לארץ, אומר משה לישראל: "עֵינֵיכֶם הֲרֵאתֶם אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּכַעַל פְּעוֹר, כִּי כָל הָאִישׁ אֲשֶׁר הִלֵּךְ אַחֲרָי בְּעַל פְּעוֹר - הַשְּׂמִידוֹ ה' אֱלֹהֵיךָ מִקְרָבךָ" (דברים ד, ג)]. עכ"פ, גם לדעת הרמב"ן נמצא, שבסופו של דבר מתו כמאה וחמישים אלף איש בעוון בעל פעור, מלבד כ"ד אלף איש שמתו במגפה.
5. שהרי מיד אחר כך נמנו בני ישראל, ונמצאו כששים רבוא איש (במדבר כו, נא). הרי, שקודם אותו מעשה היה מנינם כשבע מאות ושבעים אלף איש. ואם מתוך ציבור זה נהרגים למעלה ממאה ושבעים אלף איש - הרי זה כרבע מכלל ישראל, בקירוב.
6. ע"י שבת (לא, ב), דרש רב עולא, מאי דכתיב "אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה" (קהלת ז, יז)? הרבה הוא דלא לירשע, הא מעט לירשע?! אלא מי שאכל שום וריחו נודף, יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף?! וע"י רש"י שם.
7. כמבואר בגמרא (ב"ב טז, א), שהתורה היא תכלין ליצר הרע, "שהיא מבטלת הרהורי עבירה" (רש"י שם). [ותכלין היצר הרע הוא תוכחת מאמרי חז"ל" (משנה ברורה סימן א' ס"ק יב)].
8. וכתב בספר חסידים (סי' כ"ח), שלצורך זה מותר להרהר בדברי תורה אפילו בבית המרחץ ובמקום הטינופת. "ואף על פי שבכל מקום מותר להרהר [בדברי תורה] חוץ מבית המרחץ ובית הכסא (ברכות כד, ב), להפריש אדם מן העבירה - מותר". וכתב שם החיד"א בהגהותיו: "זה חדוש גדול. ומכאן נראה, כמה תוקף חומר איסור ההרהור בעריות, עד שלבטלו מתירין איסור חמור, להרהר דברי תורה במקום הטינופת".
9. וע"י ב"שערי תשובה" (שער א' אות ט"ו), מהו התיקון לעוון העינים.
10. ויש עוד שתי דעות בגמרא שם בענין כהונתו של פינחס. לפי דעה אחת (נוספת) פינחס נתכהן כבר כאן, לאחר שהרג את זמרי, [ואף על פי שכבר ניתנה כהונה לזרעו של אהרן, לא ניתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו, ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן. אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח, לא בא לכלל כהונה עד כאן (רש"י במדבר כה, יג)]. ויש גם דעה שלישית, שפינחס נתכהן מיד כשנבנה המשכן, יחד עם אהרן ובניו (דעת רבי יהודה ורבי שמעון - זבחים קא, ב). [וכדעה זו משמע שנקט הרמב"ם (פ"ה מביאת מקדש ה'י"ג, ע"ש)]. ולפ"ז, מה שנאמר אחרי מעשה זמרי "הֲנִי נִתָּן לוֹ אֶת פְּרִיטֵי שְׁלוֹם, וְהִקְיָה לוֹ וּלְיָרְעוֹ אַחֲרָיו פְּרִיטֵי קֹהֲנֵת עוֹלָם", אין הכוונה לתת לו כהונה, שהרי נתכהן כבר. אלא בא לחדש, שלא נפסל לשאת את כפיו למרות שהרג את הנפש. דהא קי"ל שכהן שהרג את הנפש נפסל לדוכן (ברכות לב, ב), וכאן אמר הקב"ה שפינחס לא יפסל לדוכן. [כן מבואר ב"מושב זקנים" לבעלי התוס' (במדבר כה, יג), וכ"כ מעצמו ב"ספר המקנה" (קדושין טו, ב על תוד"ה ולזרעו)].
11. כי תיבת "פינחס" מוטעמת שם ב"טפחא" (שהוא טעם מפסיק), וא"כ תיבת "הכהן" מתייחסת אל אלעזר. "פינחס, בן אלעזר הכהן".
12. הקשה הגרי"ז זצ"ל, הרי רק בהקמת המשכן משחו את אהרן ואת בניו ואת המשכן ואת כל כליו (שמות מ, ט-טו), אבל לדורות לא מושחים כהנים ולא כלים (חוץ מכהן גדול שצריך משיחה), כמבואר בגמ' לגבי כלים: "כל הכלים שעשה משה - משיחתן מקדשתן. מכאן ואילך - עבודתן מחנכתן" (שבועות טו, ב), וא"כ למה היה צריך פינחס להמשח? (ח"י הגרי"ז זבחים קא, ב) ותירצו האחרונים ע"פ המבואר בספרי על הפסוק "וַיְהִי בַיּוֹם פְּלוֹת מִשָּׁה לְהִקְיָם אֶת הַמִּשְׁכָּן, וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְדַּשׁ אֹתוֹ הַקּוֹדֶשׁוֹ כֹּל הַכֵּלִים לְעֹתִיד לְבֹא" (ספרי פרשת נשא סוף פיסקא מ"ד, הובא בסה"מ צ"לרמב"ם מ"ע ל"ה). והיינו, דמשיחת כלי המשכן ביום הקמת המשכן הועילה לא רק לאותם כלים שהיו אז, אלא "במשיחת משה אותן הכלים, הוה כאילו נמשחו כל הכלים לדורות" (שו"ת חתם סופר או"ח סימן ל"ז ד"ה וז"ל). ולפ"ז "עבודתן מחנכתן" פירושו, שע"י חינוך העבודה נמשכת עליהם הקדושה משיחה הראשונה. וכן לגבי הכהנים, נראה ברמב"ן (ויקרא ח, לה), שגם מה שהכהנים אינם טעונים משיחה לדורות, הוא מפני שמשיחת אהרן ובניו חלה על הדורות הבאים, שמכח משיחת אהרן ובניו נתקדשו כל הכהנים לדורות, והרי הם כמו שנמשחו (ע"ש). ולפ"ז מיושב למה היה צריך פינחס להמשח. שהרי בזמן שנמשח אלעזר אביו, כבר נולד פינחס (כמובא ברש"י הנ"ל הערה 10), וא"כ כשם שמשיחת אהרן לא הועילה לבניו שנולדו כבר, והיה צריך למשוח אותם בפני עצמם, כך גם משיחת אלעזר בן אהרן לא הועילה לפינחס בנו שנולד כבר, והיה צריך למשוח אותו עתה בפני עצמו.
13. ע"י רמב"ם (פי"ב ממעשה הקרבנות ה"ד), שכל כהן הנכנס לעבודה בפעם הראשונה, צריך להקריב מנחת חינוך.
14. כדי שבזכות זה ינצחו במלחמה [כמו שעשה מישע מלך מואב, שהקריב את בנו בכורו לעולה כדי לנצח במלחמה (מל"ב ג, כז)], או כדי להודות לה' על הנצחון במלחמה.
15. אולי מפני זה, רק אחרי שאלהו אמר פעם י'ם "קָאָא קָאָאֵי לֵה' אֱלֹהֵי צְ-בָאוֹת" (מל"א יט, י; ושם, יד), אמר לו הקב"ה "לֵךְ שׁוֹב לְיִרְדְּךָ... וְאֵת אֱלִישֶׁע בֶּן שַׁפְט מְאָבֵל מְחֹלָה תִּמְשַׁח לְנִבְיָא תַּחְתֶּיךָ". כי פעם אחת אפשר לקנא, אבל פעם י'ם - זו כבר שיטה, ולזה הקב"ה לא מסכים. [ובפרט, שהפעם השניה שאלהו אמר כן היתה לאחר שהמלאך כבר אמר לו שלא ברוח ה', ולא ברעש ה', ולא באש ה' (שם, יא-יב); שנרמז לו בזה, שאין ללכת בקנאות כל כך (ע"י "עקידת יצחק" לפרשת פינחס, שער שמונים ושלשה)].
16. ועוד כתב החזו"א (יו"ד סי' ב' ס"ק ט"ז) לגבי אלו ש"מורידין ולא מעלין" אותם (ע"י ע"ז כו, ב), שבזמננו לא שייך הדין הזה. כי בזמננו "אין במעשה ההורדה גדר הפרצה אלא הוספת הפרצה, שיהיה בעיניהם [מעשה ההורדה] כמעשה השחתה וְאֶלְמוֹת ח"ו. וכיון שכל עצמנו לתקן, אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון". ונראה שהדברים מתאימים להאמר גם כלפי מעשה קנאות בדורנו.